

Strafgevoeligheid, socialiseerbaarheid en de weg naar chronische criminaliteit

prof. dr. W. Buikhuisen*

Woord vooraf

Dit artikel is een soort drieluik. Niet omdat het te vergelijken is met een kunstwerk, maar omdat het drie onderwerpen behandelt die samen een geheel vormen. Na een korte inleiding zal begonnen worden met het eerste thema: de gevoeligheid van de mens voor straf en beloning. Daarbij zal duidelijk worden gemaakt dat de basis hiervan gezocht moet worden in ons centrale zenuwstelsel en dat mensen sterk kunnen verschillen in de mate waarin ze beïnvloedbaar zijn.

De lezer die dan nog niet heeft afgehaakt kan vervolgens zien hoe we met behulp van het begrip beïnvloedbaarheid zullen proberen te verklaren hoe het socialisatieproces (het proces van het leren van de normen en waarden van de cultuur waarin wij opgroeien) kan mislukken en hoe daarmee in aanleg de weg naar de chronische criminaliteit ontstaat. In het derde gedeelte van dit artikel gaat het om de justitiële benadering van de chronische delinquent. Centraal staat daarbij de vraag wat wij aan moeten met de verslaafde crimineel en de vroegdelinquent.

Een waarschuwend woord is hier op zijn plaats. Dit artikel handelt niet over deprivatietheorieën, kansarme mensen of over politieke systemen die veranderd moeten worden. Nòch de minister, nòch de staatssecretaris zullen ergens van beschuldigd worden. Mocht dit artikel op indirecte manier begrijpelijk hebben gemaakt waarom in Nederland de meeste criminologen niet meer ingaan op de vraag hoe criminaliteit ontstaat (het onderwerp is te moeilijk geworden) dan haast ik mij te zeggen dat zelfs dat niet de bedoeling was. Brengt dit artikel dan helemaal geen boodschap, zo zult U zich verontrust afvragen. Jazeker wel. Even geduld a.u.b.

* De auteur is hoogleraar criminologie aan de Rijksuniversiteit Leiden

Inleiding

Waarom pleegt iemand een misdrijf en waarom gaat hij er, ook als hij ervoor bestraft is, mee door? Al sedert de Griekse oudheid hebben geleerden zich met dit soort vragen beziggehouden. Dat heeft tot een kleurrijk palet aan antwoorden geleid waarbij zo op het eerste gezicht weinig verklaringen onbesproken zijn gebleven. Het criminaliteitsvraagstuk is echter nog steeds niet opgelost. Zouden we dan misschien de verkeerde vragen stellen? In zijn boek *Causes of Delinquency* hangt Hirschi (1969) een dergelijke opvatting aan. Volgens hem moeten we ons niet zo zeer afvragen waarom iemand de wet overtreedt, maar waarom hij bereid is zich aan de regels te houden. Als je het 'goed' beschouwt, is dat inderdaad toch wel iets bijzonders. Waarom is de modale mens bereid het leven en het bezit van anderen te respecteren? Hoe komt het dat je nog steeds rechercheurs kunt vinden die er hun dagelijks werk van maken bij nacht en ontij voor een allesbehalve spectaculair loon achter professionele criminelen aan te gaan, die op dat zelfde moment 'slapende' rijk worden? Waarom gaan ook zij niet dit lucratieve criminele pad op?

Opvallend is verder dat dit verschijnsel geen lokale Nederlandse aangelegenheid is, maar dat men deze bereidheid om zich aan de regels te houden over de hele wereld kan aantreffen. Over de vraag wat goed of slecht is, of wat hoort of niet hoort, mag dan op onze aarde verschillend worden gedacht, binnen elke cultuur heerst wel de opvatting dat men zich conform de daar geldende regels moet gedragen. Dat doen de meeste mensen dan ook. Je aanpassen is een aan het menselijk ras inherente eigenschap. Biologen zouden zeggen dat het hier om een genetisch bepaalde eigenschap gaat, die de overlevingsmogelijkheden van het individu en daarmee van de soort moet waarborgen. We leven, in deze opvatting, om te overleven; hoe dan ook.

Of een en ander waar is, laten we hier verder maar buiten beschouwing. Ook voor criminologen geldt immers dat ze moeten overleven. Wel zou men kunnen stellen dat wanneer ontvankelijk zijn voor regels een aangeboren eigenschap is, de mens ook in biologische zin hiertoe uitgerust moet zijn. Hoe leert die mens die regels en wat is daarvoor nodig? Het antwoord op die vraag kennen we allemaal, al zijn wij

ons dat misschien niet altijd bewust. We zongen het al als klein kind rond 5 december. Weet U het nog?

*'Zijn knecht staat te lachen
en roept ons reeds toe
Wie zoet is krijgt lekkers,
Wie stout is de roe.'*

Hoe oud dit liedje precies is weet ik niet, maar wel staat vast dat dit leerpsychologische principe al bestond voordat Skinner c.s. zich gingen bezighouden met wat later de operante conditionering zou heten: het beïnvloeden van gedrag via belonen en straffen. Ook dit mechanisme blijkt overigens een universeel karakter te hebben.

Wanneer een voor de soort zo belangrijk mechanisme overall ter wereld wordt aangetroffen, dan ligt het voor de hand om te denken dat het wel een biologische basis zal hebben. Dierexperimenteel- en ander onderzoek heeft uitgewezen dat dit inderdaad het geval is. In de hersenen van mens en dier zijn receptoren aangetroffen die een bijzondere gevoeligheid aan de dag leggen voor hetzij onaangename ervaringen zoals pijn en straf of positieve gebeurtenissen, zoals een beloning. Op grond van dit soort observaties is men zelfs van 'punishment' en 'reward centers' gaan spreken. (Olds, 1977)

Straf- en beloningscentra: ontwikkelingsneurologisch bezien

Onderzoek heeft uitgewezen dat termen als straf- en beloningscentra minder gelukkig zijn. In feite gaat het namelijk niet om specifieke centra, maar om kernen van zenuwcellen die in bepaalde circuits binnen het centrale zenuwstelsel onderscheiden kunnen worden.

Overigens is de gedachte dat het om kernen van zenuwcellen gaat, ontwikkelingsneurologisch bezien, interessant. Voor zenuwcellen geldt namelijk dat hun genetisch bepaalde ontwikkeling mede afhankelijk is van wat wel een adequate prikkeling wordt genoemd. Met adequaat wordt hier dan bedoeld: de juiste prikkeling op de juiste tijd en plaats. Wat hieronder wordt verstaan, kunnen we met het volgende voorbeeld illustreren. Wanneer ratten meteen na hun geboorte geblinddoekt worden dan zullen zij, wanneer men de blinddoek na een aantal weken verwijdert, nooit meer

kunnen zien. Voor een goede ontwikkeling van de waarnemingscellen, verantwoordelijk voor het gezichtsvermogen, is namelijk nodig dat zij direct na de geboorte met lichtprikkels worden geconfronteerd. Blijft dit als gevolg van het blinddoeken achterwege, dan zullen deze waarnemingscellen atrofieren, en worden de betrokken dieren (onherstelbaar) blind. Dit effect doet zich echter alleen voor in een bepaalde kritische fase van de ontwikkeling van de betrokken zenuwcellen. Is deze eenmaal voorbij, dan zou, in geval van het door ons gegeven voorbeeld, het blinddoeken niet meer tot blindheid leiden.

Van Praag (1974) heeft destijds de gedachte geopperd dat dit ontwikkelingsneurologisch principe eveneens van toepassing zou kunnen zijn op de zenuwcellen die de basis vormen van ons gevoelsleven. Hiertoe moeten ook die cellen gerekend worden die tezamen onze straf- en beloningscentra uitmaken. Volgens zijn redenering zou dus ook hier een adequate prikkeling vereist zijn, willen deze centra hun genetisch bepaalde functies kunnen uitoefenen.

Mocht deze veronderstelling juist zijn, dan zou zij niet zonder consequenties zijn voor het pedagogisch handelen. Straffen en belonen zouden dan namelijk als onontbeerlijke ingrediënten van de opvoeding moeten worden beschouwd. Dit zou betekenen dat men niet 'ongestraft' een anti-autoritaire opvoeding kan geven. Dat zou namelijk een negatieve uitwerking hebben op de ontwikkeling van het vermogen van de betrokken kinderen om straf te ervaren. Affectieve verwaarlozing in de kinderjaren en het daarmee samengaande uitblijven van positieve emotionele prikkels zou volgens deze redenering tot een soort atrofie van de beloningscentra leiden en daarmee tot een (blijvend) onvermogen tot het ervaren van positieve gevoelens.

Het feit dat aan straf- en beloningsgevoeligheid verschillende 'structuren' ten grondslag liggen in het centrale zenuwstelsel, is gedragskundig gezien, niet zonder betekenis. Dit houdt niet alleen in dat beïnvloeding van gedrag langs verschillende wegen kan plaatsvinden, namelijk via straffen van ongewenst gedrag of belonen van gedrag dat wij graag zien. Het betekent ook dat binnen een individu het ene vermogen sterker ontwikkeld kan zijn dan het andere en dat mensen, evenals dit het geval is met andere psychologische eigenschappen, onderling kunnen verschillen met betrekking tot hun straf- en belonings-

gevoeligheid. De juistheid van eerstgenoemde uitspraak werd experimenteel aangetoond door Boddy en zijn medewerkers (1986). Zij konden aantonen dat extraverten beter leren wanneer zij beloond worden voor goed gedrag, terwijl je hetzelfde doel beter bereikt wanneer je introverte personen straft voor foutief gedrag.

De interactie tussen straf- en beloningscentra

In het voorgaande werden een aantal zaken besproken die aanleiding zouden kunnen geven tot misverstanden. Allereerst werd mogelijk de indruk gewekt dat straf- en beloningscentra min of meer passieve grootheden zijn: kernen van receptoren die ons in staat stellen straffen en beloningen als zodanig te ervaren. Deze centra hebben echter mede een gedragsregulerende functie omdat zij deel uitmaken van circuits die respectievelijk het Behavioural Inhibition System (BIS) en het Behavioural Activation System (BAS) vormen. (Gray, 1975, 1982)

Het Behavioural Inhibition System treedt in werking wanneer sprake is van strafdreiging, in situaties waarin een verwachte beloning uitblijft, of in situaties die appelleren aan aangeboren vreesgevoelens. Het BIS reageert dan met stopzetting van het gedrag. Het Behavioural Activation System is gericht op herhaling van beloond gedrag en op het (onder)zoeken van nieuwe prikkels. Mensen verschillen onderling met betrekking tot de sterkte van deze systemen.

Daarnaast zou in het voorgaande de indruk kunnen zijn ontstaan dat straf- en beloningscentra als volledig gescheiden grootheden moeten worden beschouwd. Ook dit zou een onjuiste gedachte zijn. Reeds tien jaar geleden heeft Gray (1978) er op gewezen dat er tussen beide systemen verbindingen bestaan. Psychologisch gezien komt deze verbinding tot stand door de uitkomst die men verwacht van een bepaald gedrag. Is deze in overeenstemming met de verwachting, dan zal dit via activering van het belonings- of strafcentrum tot respectievelijk voortzetting of stopzetting van dat gedrag leiden. Interessant is nu wat er gebeurt wanneer de uitkomst niet in overeenstemming is met de verwachting van waaruit men het gedrag startte. Men verwachtte bijvoorbeeld een beloning, maar kreeg niets, of men dacht dat men wel een straf zou krijgen, maar deze bleef uit. Gray (1978) heeft voor dit

soort situaties twee belangwekkende hypothesen ontwikkeld.

In de eerste stelt hij dat, daar het uitblijven van een wel verwachte beloning als onaangenaam wordt ervaren, hierdoor het strafcentrum wordt geprikkeld en daarmee het BIS in werking wordt gesteld dat op stopzetting van dit gedrag aanstuurt. Hier ligt als het ware de basis voor het welbekende verschijnsel dat de positieve effecten van een gedragstherapeutische benadering van delinquenten vaak verdwijnen zodra men ophoudt met het belonen van goed gedrag. (Wilson en Herrnstein, 1985)

Zijn tweede hypothese is vooral voor het functioneren van de Justitie van belang. Hierin stelt hij namelijk dat wanneer gedrag dat in het verleden altijd bestraft werd, of waarvan men verwacht dat het bestraft zal worden, nu opeens ongestraft blijft, dit een gevoel van opluchting zal geven dat in psychologische zin als een beloningsgevoel wordt ervaren. Daarmee zal dan, aldus Gray, het Behavioural Activation System worden geactiveerd en het organisme open gaan staan voor herhaling van dit gedrag.

Een voorbeeld hiervan is het foutief parkeren van een auto. De bestuurder die dit bewust heeft gedaan, zal bij terugkomst naar zijn voorruit kijken. Ziet hij daar niet de wel verwachte bon, dan zal het hiermee gepaard gaande gevoel van opluchting zijn BAS activeren hetgeen bij herhaling er toe zal leiden dat men op den duur onbekommerd zijn auto daar zal plaatsen waar het niet is toegestaan. Biologisch gezien heeft niet straffen dus dezelfde uitwerking als belonen.

Met het voorgaande hebben we langs een andere weg het wellicht meest belangrijke principe uit de gedragswetenschappen geïllustreerd, namelijk dat het gedrag dat wij vertonen niet los te zien is van de consequenties die het in het verleden had. Gedrag waarmee je je doel bereikt – ook al is het strafbaar gesteld – zal worden herhaald. Gedrag dat niet tot het verwachte doel leidt, zal – normaal gesproken – worden stopgezet. Samenvattend kunnen we dus stellen dat beïnvloedbaarheid in het algemeen en strafgevoeligheid meer in het bijzonder een biologische basis heeft. Mensen kunnen in dit opzicht sterk verschillen en ook met betrekking tot de sterkte van gedragsregulerende systemen zoals het Behavioural Inhibition System en het Behavioural Activation

System die aan de aanwezigheid van straf- en beloningscentra gekoppeld zijn.

Vooraf bij het socialisatieproces – het proces van het leren van normen en waarden – speelt de beïnvloedbaarheid van de betrokkenen een belangrijke rol. Dit voert ons naar Hirschi's stelling dat we ons niet zo zeer moeten afvragen waarom mensen strafbare feiten plegen, maar waarom zij zich aan de regels houden. Laten we daarom eens nagaan hoe dit proces tot stand komt en aan welke voorwaarden moet zijn voldaan wil het kunnen slagen. Door daarbij tevens te letten op hoe het mis kan gaan, kunnen we wellicht beter begrijpen hoe iemand tot zijn misdaad komt en waarom straffen in die gevallen vaak weinig helpt.¹

Het socialisatieproces nader bezien

Wat is goed en wat is slecht? Cultureel antropologen hebben ons laten zien dat over deze vragen zeer verschillend wordt gedacht. De mens heeft geen aangeboren kompas voor goed en kwaad. Hij heeft slechts zeer ten dele een 'natuurlijk rechtsgevoel'. Het opgroeiende kind moet 'gaandeweg' leren wat van hem verwacht wordt. Dat geldt niet alleen voor het wetsdelict, (rechts rijden in plaats van links; voor een rood licht stoppen in plaats van voor een groen) maar ook voor wat wel de rechtsdelicten worden genoemd (het respecteren van andermans leven en eigendom). Ons rechtsgevoel is het produkt van een leerproces; een soort geconditioneerde reflex (Eysenck, 1964); het resultaat dus van een systematische manipulatie door de omgeving.² In meer neutrale termen uitgedrukt noemen wij dit het socialisatieproces: het proces van het leren van normen en waarden.

De gedachte dat ons rechtsgevoel het resultaat is van een conditioneringsproces klinkt niet erg verheven. Zij is echter wel een vruchtbaar uitgangspunt wanneer men wil begrijpen waarom het socialisatieproces, althans in de ogen van de aanhangers van de dominante cultuur, mis kan zijn gegaan. Het eindresultaat van een conditioneringsproces hangt immers af van een drietal factoren en wel:

1. De boodschap die men wil overdragen. Welk gedrag of gevoel wil men bijvoorbeeld aan- of afleren?
2. De wijze waarop het conditioneringsproces wordt uitgevoerd. Succes kan alleen maar worden bereikt wanneer de omgeving consistent reageert. Dat wil hier

dan zeggen dat op ongewenst gedrag in principe een negatieve sanctie volgt, terwijl gedrag dat men graag ziet, beloond wordt.

3. De persoon waarop het conditioneringsproces zich richt moet in principe conditioneerbaar, dat wil zeggen, beïnvloedbaar zijn.

In het onderstaande zullen wij nader op deze punten ingaan.

De inhoud van het conditioneringsproces

Waarom gedragen sommige mensen zich niet zoals het behoort? We stelden reeds dat over wat hoort en wat niet hoort verschillend kan worden gedacht en dat ons eigen denken in dit opzicht grotendeels het produkt is van de opvoeding die wij hebben genoten. Met name in een pluriforme samenleving kunnen zodoende verschillen in opvatting ontstaan. Wijken de vertoonde opvattingen af van die van de aanhangers van de dominante cultuur, dan kunnen er conflicten ontstaan. In de sociologisch georiënteerde criminologie is veel aandacht besteed aan deze mogelijke bron van criminaliteit. Met name bij de aanhangers van de 'culture conflict' theorieën komt men deze verklaringwijze tegen. (Miller, 1958; Wolfgang en Ferracuti, 1976) Daarbij moet wel worden bedacht dat de oorzaak niet altijd gezocht moet worden in het *rechtstreeks* aangeleerd hebben van crimineel gedrag. Het is ook denkbaar dat men opgroeit in een milieu waar men waarden leert die:

1. Het de betrokkenen moeilijker maken langs legale weg hun doel te bereiken; men kan hier bijvoorbeeld denken aan de gedachte dat wie voor een dubbeltje geboren wordt, nooit een kwartje zal worden.
2. De kans vergroten dat men vanwege het in de subcultuur gepropageerde gedrag met de Justitie in botsing komt. Van dit laatste is bijvoorbeeld sprake wanneer men opgroeit in een milieu waar geldt dat het in conflict komen met de politie statusverhogend werkt.

De kwaliteit van het conditioneringsproces

Met het conditioneringsproces waarover we het hier hebben bedoelen we in feite de operante conditionering. Hieronder verstaan we – zoals gezegd – het systematisch beïnvloeden van gedrag met behulp van straffen en belonen. Op ongewenst gedrag wordt daarbij negatief gereageerd, terwijl gedrag dat 'op prijs' wordt gesteld, wordt beloond.

Operante conditionering mag daarbij wel als een van de hoekstenen van het socialisatieproces worden beschouwd. Natuurlijk is het niet het enige middel. Bij het leren van normen en waarden speelt bijvoorbeeld de voorbeeldfunctie van de omgeving een belangrijke rol, terwijl de invloed die er van de leeftijdgenoten uitgaat evenmin mag worden onderschat. Dit neemt niet weg dat met name bij het opgroeiende kind de operante conditionering de basis vormt van het opvoedingsproces. Deze opvoedingsmethode kan alleen maar succes hebben als aan de volgende vier basisvoorwaarden is voldaan:

- De ouders of verzorgers moeten goed weten welke normen en waarden zij willen overdragen, hetgeen niet altijd even eenvoudig is.
- Zij moeten er voor zorgen dat zij steeds goed op de hoogte zijn van het gedrag van hun kind.
- Deviant gedrag zal als zodanig onmiddellijk herkend moeten worden en tot sancties moeten leiden.
- Wil er tenslotte van internalisering van de aan te leren normen sprake kunnen zijn, dan zal er een positieve band moeten bestaan tussen verzorgers en kind.

De hier genoemde punten vormen de basis van wat Hirschi (1983) het Oregon model heeft genoemd. Dit model werd ontwikkeld door Patterson en zijn medewerkers.

Wie enigszins thuis is in de criminologische literatuur, weet dat met name in gezinnen waarin delinquenten opgroeien nogal eens tegen bovengenoemde regels wordt gezondigd. Van een adequaat leren (en internaliseren!) van de normen en waarden kan dan nauwelijks sprake zijn.

Het leren van normen en waarden

Vanuit het socialisatieproces bezien bestaat opgroeien in hoofdzaak uit aanleren en afleren. Met name in de eerste levensjaren zal de nadruk daarbij vooral komen te vallen op afleren. Wie immers nog niet kan weten wat van hem verwacht wordt, zal voortdurend dingen doen die om een correctie vragen. Het leren je te gedragen is niet eenvoudig. Het vraagt niet alleen tijd, het stelt ook eisen aan opvoeder en kind. In het voorgaande hebben wij met behulp van het Oregon model laten zien aan welke voorwaarden de ouders of verzorgers moeten voldoen. In deze paragraaf zullen we ons concentreren op het kind.

Hoe ziet nu, vanuit het kind gezien, het socialisatieproces eruit? In principe komt dit op het volgende neer. Het kind vertoont een bepaald (ongewenst) gedrag en de omgeving laat op een of andere manier zijn misnoegen blijken in de vorm van een sanctie. Het kind moet nu leren deze twee dingen aan elkaar te koppelen. Dat betekent dat het in principe over die capaciteiten moet beschikken die van belang zijn voor een goede informatieverwerking. Het moet dus niet alleen goed kunnen zien en horen (hetgeen nogal eens vergeten wordt), maar het moet ook logisch kunnen denken en over een goed geheugen beschikken. Maar daarmee zijn we er nog niet. Het kind moet ook beïnvloedbaar, dat wil zeggen conditioneerbaar zijn en daarmee gevoelig voor de negatieve consequenties van zijn gedrag.

De *gemiddelde* mens is hiertoe van nature goed toegerust. Hij beschikt over al die cognitieve eigenschappen die hem in staat stellen inkomende informatie goed te verwerken; hij is uitgerust met een frontale lob (het voorste gedeelte van de hersenen) die het hem mogelijk maakt het proces van plannen, tot actie overgaan, evalueren van de uitkomst van het gedrag en zonodig bijsturen, met succes te volvoeren; hij beschikt over een strafcentrum en het daarmee samenhangend Behavioural Inhibition System, dat remmend werkt wanneer hij in de 'gevaarzone' dreigt te komen, enzovoort. Op papier is er dus geen vuiltje aan de lucht. Niets lijkt dan ook een goede socialisatie in de weg te staan. De praktijk is echter anders. Behalve statistisch gezien, bestaat er geen gemiddelde mens. Mensen kunnen onderling sterk verschillen; ook met betrekking tot de door ons genoemde, voor een goed verloop van het socialisatieproces zo belangrijke eigenschappen.

Interessant is nu dat onderzoek heeft uitgewezen dat de recidiverende misdadiger zich hier in negatieve zin onderscheidt. Zo blijkt bijvoorbeeld uit het onderzoek van Berman en Siegal (1976) dat bij de chronische jeugddelinquent vaker sprake is van een gestoorde informatieverwerking. Vooral wanneer er veel dingen tegelijk gebeuren, raakt deze volgens hen het spoor bijster en is hij niet meer goed in staat hoofdzaken van bijzaken te onderscheiden.

De resultaten van het onderzoek van Yeudall en zijn medewerkers (1982) wijzen er op dat de door hen onderzochte hardnekkige recidivisten in meerdere mate gekenmerkt worden door een niet goed functio-

nerende frontale lob. Zij hebben daardoor meer moeite met het leren van negatieve ervaringen.

Belangrijk is ook dat bij herhaling gevonden is dat criminelen minder anticiperende vrees kennen. (Hare, Frazelle en Cox, 1978; Tharp, Maltzman, Syndulko en Ziskind, 1980) Dat zegt ons niet alleen wat van de sterkte van hun Behavioural Inhibition System; dit gegeven is ook anderszins van betekenis voor hun vermogen vermijdingsgedrag te leren. Onderzoek heeft namelijk uitgewezen dat de hormonen die van belang zijn voor het leren van vermijdingsgedrag afgescheiden worden onder invloed van vrees. Wie dus weinig bang is uitgevallen zal minder kunnen profiteren van deze voor het functioneren van de mens zo belangrijke stoffen.

Gezien het bovenstaande mag men verwachten dat de chronische delinquent als kind al meer moeite gehad moet hebben zich aan de regels te houden, op welk terrein die ook gelegen mogen hebben. Dat blijkt inderdaad het geval te zijn. Voordat deze jongens met Justitie in aanraking kwamen, vielen zij al in negatieve zin op door hun gedrag in het ouderlijk huis, op school en in de buurt waar zij woonden. (Buikhuisen, 1988) Het socialisatieproces is bij hen niet goed verlopen.

Wanneer we nu terugkeren naar het uitgangspunt van Hirschi dat we ons niet zo zeer moeten bekommeren om de vraag waarom iemand zich deviant gedraagt, maar om de vraag waarom de mens zich aan de regels houdt, dan kunnen we het volgende concluderen. Bij de recidiverende misdadiger is dit socialisatieproces mislukt. Naast de negatieve invloed die er van het milieu waarin hij is opgegroeid kan zijn uitgegaan, komt dit mede *doordat hij in mindere mate is toebedeeld met die eigenschappen die essentieel zijn voor het welslagen van het proces van het leren van normen en waarden.*

Daarmee hebben wij nog alleen maar verklaard waarom hij zich niet conform de bestaande regels gedraagt. Niet dus waarom hij delinquent wordt. Alvorens deze laatste vraag te kunnen beantwoorden, zullen we eerst nog in moeten gaan op de vraag wat de gevolgen kunnen zijn van een mislukkend socialisatieproces voor de verdere ontwikkeling van de betrokken kinderen.

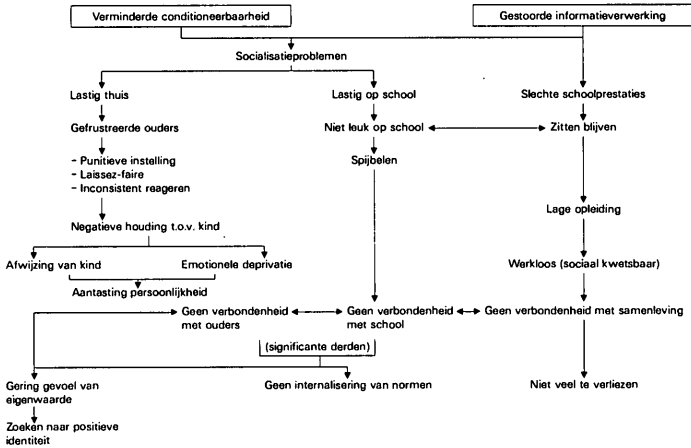
Ontwikkelingspsychologische aspecten van een mislukkend socialisatieproces

Wat betekent het voor de verdere ontwikkeling van een kind wanneer het socialisatieproces niet goed verloopt? Het zal duidelijk zijn dat de gevolgen ervan zich niet zullen beperken tot het niet goed hebben kunnen leren van de heersende normen en waarden. Immers, wanneer een kind moeite heeft met de geldende regels omdat het problemen heeft met de informatieverwerking, dan ligt het in de lijn der verwachting dat het op school ook problemen zal krijgen met het verwerken van de leerstof.

Een soortgelijke redenering geldt voor de factor conditioneerbaarheid. Kinderen die minder goed conditioneerbaar zijn, hebben niet alleen meer moeite met het leren van regels. Ax en Bamford (1968) hebben aangetoond dat ook de mate waarin men succes heeft op school samenhangt met de conditioneerbaarheid. Bij constant houden van de intelligentie bleken kinderen die minder goed conditioneerbaar zijn het op school minder goed te doen. Factoren die van invloed zijn op de socialiseerbaarheid werken dus ook op andere gebieden door.

Naast deze rechtstreekse effecten kunnen ook nog indirecte effecten worden onderscheiden. Belangrijk is hier vooral de wijze waarop de omgeving op het kind reageert. Met name de reactie van de ouders is hierbij van belang. Hoe reageren zij op een kind dat op een of andere manier als hardleers overkomt, slecht luistert, ongehoorzaam is en zich ogenschijnlijk weinig aantrekt van zijn omgeving? Het zal duidelijk zijn dat de omgang met een dergelijk kind allesbehalve eenvoudig is. Het stelt eisen aan ouders waaraan in een doorsnee gezin doorgaans niet kan worden voldaan. Daar komt dan nog bij dat ouders als regel verantwoordelijk gesteld worden voor het gedrag van hun kind. Wanneer dit zich niet conform de verwachtingen van de omgeving gedraagt, zijn zij het die er op worden aangekeken. Hierdoor kan al gauw een spanningsveld ontstaan dat een ongunstige uitwerking kan hebben op de ouder-kind relatie. In figuur 1 hebben wij een en ander schematisch weergegeven. Het gepresenteerde schema moet daarbij worden opgevat als een soort stroomdiagram. In het diagram worden, in termen van een waarschijnlijkheidsmodel, de te verwachten ontwikkelingen geschetst binnen het

Figuur 1. Te voorspellen gevolgen van een mislukkend socialisatieproces

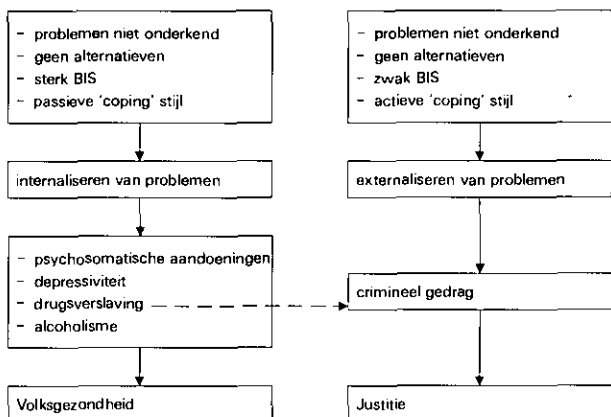
ouderlijk huis, op school en op het maatschappelijk vlak.

Het in figuur 1 geschetste beeld ziet er voor de betrokken jongeren weinig rooskleurig uit. Prognostisch ongunstig is met name het gebrek aan verbondenheid met het ouderlijk huis, de school en de samenleving als geheel. Deze gebrekkige sociaal-emotionele integratie gaat daarbij samen met een gering gevoel van eigenwaarde en vindt plaats in een situatie die wordt gekenmerkt door het ontbreken van het voor de opgroeiende mens zo belangrijke toekomstperspectief. In één zin samengevat zou men daarom kunnen zeggen dat het hier om jongeren gaat die niet veel te verliezen hebben.

Hoe zal het van hieruit verder gaan? We leven in een maatschappij waarin aan iedereen voorgehouden wordt dat hij iets moet zien te betekenen. Ook deze jongens ontkomen niet aan deze sociale druk. Ook zij zullen daarom op zoek gaan naar een positieve identiteit. Dit is een uiterst cruciale fase in hun ontwikkeling. De uitkomst van dit streven zal namelijk voor een groot deel bepalen hoe het verder met hen zal gaan. Hierbij zijn de volgende punten van belang:

- In hoeverre onderkent de omgeving dat bij deze kinderen sprake is van dieper liggende problemen die mede op bio-psychologisch niveau liggen? Een dergelijke onderkenning zou de basis kunnen vormen voor een behandelingsprogramma dat op zijn minst

Figuur 2: Wie komt waar met zijn probleem?

de secundaire gevolgen van een mislukkend socialisatieproces kan wegnemen.

– In hoeverre beschikken de betrokken kinderen over talenten op gebieden als sport, muziek, en dergelijke? Indien hiervan sprake zou zijn, zouden zij zich op deze terreinen kunnen onderscheiden en daarmee het gezochte aanzien verwerven.

Wanneer aan de hierboven genoemde voorwaarden niet is voldaan, komt de situatie er somber uit te zien. Hoe het dan verder zal gaan met de betrokken kinderen, wordt sterk bepaald door de volgende twee factoren: de 'coping' stijl van de kinderen in kwestie en de sterkte van achtereenvolgens hun Behavioural Inhibition System en hun Behavioural Activation System.

De 'coping' stijl, oftewel de manier waarop men zijn problemen tegemoet treedt, kan passief of actief zijn. Passief wil dan zeggen dat men er toe neigt bij de pakken neer te zitten, terwijl een actieve stijl samengaat met een handelend zoeken naar oplossingen.

Het niet onderkend zijn van de problemen van deze kinderen (zie punt 1) en het ontbreken van sociaal aanvaardbare alternatieven (zie punt 2) zal daarbij, wanneer dit samengaat met een passieve 'coping' stijl en een sterk ontwikkeld BIS leiden tot een internalisering van de problemen waarmee het kind wordt geconfronteerd. Daarmee komen deze in het psychische vlak te liggen. Men kan daarbij denken aan verschijnselen als psychosomatische aandoeningen, verslaving aan drugs (die langs een andere weg toch weer tot

chronische criminaliteit kan leiden), alcoholisme, enzovoort. Zou het niet onderkend zijn van de problemen en het ontbreken van sociaal aanvaardbare alternatieven echter samengaan met een actieve 'coping' stijl en een zwak ontwikkeld BIS, dan verwachten wij dat de problemen geëxternaliseerd zullen worden. Zij zullen zich dan met name uiten in crimineel gedrag. Waar het kind dan uiteindelijk terecht zal komen, is mede een kwestie van 'differential opportunity' (Cloward en Ohlin, 1960), oftewel: welke (praktische) mogelijkheden biedt hier de omgeving? Het is bij deze categorie jongeren dat we de hardnekkige recidivisten moeten zoeken. In figuur 2 hebben we het voorgaande nog eens schematisch weergegeven.

Justitie en de chronische delinquent

De verslaafde crimineel

Globaal gesproken heeft Justitie met twee categorieën recidivisten te maken: de verslaafde crimineel en de door ons in het voorgaande beschreven vroegdelinquent. De praktijk wijst uit dat de grenzen tussen deze twee typen delinquenten steeds meer vervagen. Het heroïnegebruik heeft namelijk ook haar intree gedaan in het wereldje van de vroegdelinquent. In feite wordt het zelfs steeds moeilijker zware recidivisten te vinden die geen drugs gebruiken of die niet met drugs in aanraking zijn geweest. Dit neemt niet weg dat het belangrijk blijft dat we een onderscheid maken tussen verslaafden die het criminele pad op (moeten) gaan om aan drugs te komen en chronische misdadigers die op een bepaald moment in hun criminele levenswandel ook drugs zijn gaan gebruiken. Bij de verslaafde crimineel vormen, in tegenstelling tot bij de vroegdelinquent, drugs het leidmotief van zijn bestaan. Zijn hele leven draait letterlijk en figuurlijk om drugs. Net als de spits uit het betaalde voetbal moet hij steeds weer opnieuw scoren, hetgeen in zijn geval dan wil zeggen: aan zijn dagelijkse hoeveelheid heroïne komen. Dat is verre van eenvoudig. Heroïne is duur. Een gram, de hoeveelheid die een verslaafde toch wel per dag nodig heeft, kost ongeveer f 200. Verslaafd zijn komt iemand dus op f 6000 per maand te staan oftewel f 72 000 per jaar. Dat is een groot bedrag. Hoe kom je dan toch aan je 'stuff'?

In het algemeen gesproken staan hiervoor drie wegen open. Je kunt zelf wat gaan handelen, je kunt

de prostitutie ingaan of via diefstal aan het benodigde geld zien te komen. Dit laatste komt het meeste voor, maar is bepaald niet eenvoudig. Helers geven bijvoorbeeld als regel niet meer dan 10 procent van de waarde van het gestolen goed. Wie dan ook langs deze weg aan heroïne moet komen zal per dag voor f 2000 moeten stelen en per jaar dus voor ruim zeven ton. Wanneer we er even van uitgaan dat een stad als Amsterdam 700 van dit soort verslaafden heeft dan betekent dit dat de behoeften van deze (nog maar beperkte groep) verslaafden samengaan met een half miljard aan diefstal.

Vanwaar deze jacht op heroïne? In de desbetreffende literatuur kan men lezen dat de 'flash' die men na inspuiting van heroïne krijgt te omschrijven is als een (kortstondig) gelukkig gevoel van warmte dat door je heen stroomt. Deze omschrijving is vergelijkbaar met het paradijs dat ons voorgeschoteld wordt in bepaalde advertenties waarin landhuizen met zwembaden in zonnige streken worden aangeboden. De bijbehorende beelden tonen een genietend gezelschap, waaronder een vitale, kracht uitstralende figuur, die de aanstaande eigenaar moet voorstellen. Voor wie een en ander echt kan betalen, gaat dit beeld wellicht op. Blijkt men dit echter niet te kunnen, dan blijft er na de aanvankelijke euforie van de koper niet meer over dan een gekweld figuur met aanleg voor een maagzweer, die zich dagelijks zorgelijk afvraagt hoe hij aan het geld moet komen om aan zijn hypothecaire verplichtingen te voldoen.

Zo ook de heroïne-gebruiker die niet over een passend inkomen beschikt om aan deze stof te komen. Zijn zucht naar heroïne wordt al gauw niet meer primair ingegeven door het hem voorgeschotelde gevoel van warmte, maar om de psychologisch- en lichamelijk diep ingrijpende onthoudingsverschijnselen te bestrijden.

Deze intense tragiek van het verslaafd zijn is niet zonder betekenis. Zij wordt namelijk alles bepalend voor het gedrag van de verslaafde. Om de onthoudingsverschijnselen kwijt te kunnen raken zal men alles doen: beloven, bedriegen (ook van hen die hem het meest nastaan), stelen, roven, enzovoort, daarbij 'geholpen' door een steeds verder doorzettend moreel verval als gevolg van de geleidelijke aantasting van het centrale zenuwstelsel. De verslaafde wordt een gedrevene, bezeten door een dagelijks terugkerende gedachte: scoren, scoren, scoren! Deze gedachte drijft

hem iedere dag weer opnieuw de straat op, bij nacht en ontij, op zoek naar heroïne. Die moet hij hebben: hoe dan ook! Men hoeft niet over een grote fantasie te beschikken om te begrijpen dat de hier geschetste verslaafde een buitengewoon hard bestaan heeft en dat tegen de achtergrond van de vele ontberingen die hij reeds dagelijks lijdt de door Justitie gehanteerde strafdreiging totaal zonder betekenis is. Dit temeer wanneer men bedenkt dat zodra de verslaafde het justitiële systeem binnenkomt zijn leven er vanuit zijn perspectief nauwelijks anders uit komt te zien. Ook nu zal hij op zoek gaan naar heroïne of desnoods methadon om opkomende onthoudingsverschijnselen te bestrijden. Ook nu zal weer voor hem gelden: zoekt en gij zult vinden.

Justitie en de verslaafde crimineel

Hoe moet nu het antwoord van Justitie zijn op het verschijnsel van de verslaafde crimineel? Gezien het voorgaande kan er geen twijfel over bestaan dat we hier te doen hebben met een ziek mens. Iemand die gedreven wordt door een niet controleerbare impuls (zijn zucht naar drugs) en die niet goed in staat meer is de strekking van zijn daden te overzien. Deze eigenschappen werden tijdens het in 1986 gehouden Criminologisch Colloquium van de Raad van Europa algemeen aanvaard als criteria voor het begrip ontoerekenbaarheid.

De drugsverslaafde delinquent is niet alleen ziek, zolang zijn verslaving bestaat zal hij doorgaan met zijn criminele gedrag omdat dit in feite zijn enige mogelijkheid is om aan drugs te komen. Bestrijding van dit probleem kan dan ook alleen maar plaatsvinden door het bij de wortel aan te pakken. Dit is de onbedwingbare behoefte aan heroïne of andere drugs van de betrokkenen. Verslaafden vrij rond te laten lopen komt de facto neer op gelegenheid geven. (Het zou wat dat betreft interessant zijn om te zien wat er zou gebeuren wanneer de staat aansprakelijk gesteld zou worden voor de gevolgen van dit aspect van haar beleid.) Er zal dus iets anders moeten gebeuren. In principe staan hier twee wegen open voor de overheid en wel: vrije verschaafing van heroïne of opname van de verslaafden in daartoe bestemde inrichtingen.

Wat de vrije verschaafing van heroïne betreft: als het om de gevolgen voor de gezondheid gaat, bestaat er geen principieel verschil tussen heroïne, alcohol of nicotine, om nog eens een ander voorbeeld te geven.

Voor al deze stoffen geldt dat het effect ervan afhangt van de frequentie waarmee men ze tot zich neemt, de dosis, de omstandigheden waaronder men ze gebruikt, de persoon van de gebruiker, enzovoort. Men zou daarom zelfs kunnen verdedigen dat ze in het geheel niet schadelijk hoeven te zijn of dat de ogenschijnlijke gevolgen ervan meer toegeschreven moeten worden aan de vaak ongezonde wijze van leven van de gebruiker dan aan de stof zelf. Tegen deze achtergrond bezien zou het kosteloos beschikbaar stellen van heroïne zelfs tot een aanmerkelijke verbetering van de situatie van de verslaafde kunnen leiden, zowel op medisch als op psycho-hygiënisch terrein.

Nu zou men op kunnen merken dat dit volksgezondheidsaspect niet de enige factor is waarop gelet moet worden. Een tegenargument zou bijvoorbeeld de aanzuigende werking kunnen zijn die er van het vrijelijk beschikbaar stellen van heroïne uit zou kunnen gaan. Hierbij zou dan met name gedacht moeten worden aan buitenlandse verslaafden. De grootte van dit effect hangt natuurlijk mede af van de bereidheid van andere Europese landen mee te doen aan een dergelijke aanpak. De mogelijk nadelige gevolgen ervan moeten in ieder geval afgewogen worden tegen het kwijtraken van de onderwereld op dit gebied, het ontlast worden van de politie, de sterk toegenomen veiligheid in de grote steden, de verbeterde gezondheid van de betrokken verslaafden, de gunstige uitwerking die het op de omvang van de (straat)prostitutie zal hebben en daarmee op de verspreiding van ziektes als Aids. Wat dit laatste betreft: wel gratis spuiten beschikbaar stellen aan verslaafden, maar niet de inhoud, duidt op een moraal waaraan een dubbele bodem niet vreemd is.

Nog een punt moeten wij hier noemen. De meeste mensen willen meer. Vrije verschaffing van heroïne zou dan ook het aantal gevallen van sterfte als gevolg van een overdosis kunnen doen toenemen. Gesprekken met deskundigen hebben mij geleerd dat over de betekenis van dit argument verschillend wordt gedacht.

Wie het politiek bezien niet aandurft, tot vrije verschaffing van heroïne over te gaan – een houding waarvoor wij overigens begrip kunnen opbrengen – staat nog maar één weg open, namelijk gedwongen opname van verslaafde criminelen. Niemand kan ontkennen dat aan het criminele gedrag van de verslaafde een ziekte ten grondslag ligt. We stelden

reeds dat hij gedreven wordt door een niet controleerbare impuls en dat hij niet in staat is de gevolgen van zijn daad te overzien. Daar komt dan nog bij dat hij, zo lang zijn verslaving bestaat, door zal gaan met de voor hem noodzakelijke criminele activiteiten. Daarmee is dus in principe voldaan aan alle voorwaarden op grond waarvan de rechter, zo hem dat behaagt, TBR kan opleggen. Het feit dat dit niet of nauwelijks gebeurt, duidt mijns inziens op een op economische gronden ingegeven vorm van rechtsongelijkheid.

Nu wordt wel gesteld dat je niemand kunt dwingen zich te laten behandelen en dat bovendien een verplichte behandeling niet werkt. Men kan hierbij twee kanttekeningen plaatsen. Allereerst dat bij het wel of niet opleggen van TBR de prognose van een behandeling geen rol speelt. Daarnaast pleiten wij niet voor verplichte behandeling, maar voor verplichte opname. Of de verslaafde crimineel van de aanwezige behandelingsmogelijkheden gebruik wil maken of niet, is zijn zaak. Zolang hij echter zijn verlangen naar heroïne niet weet te beheersen en daarvoor delicten zal moeten plegen, zal men hem vast moeten houden.

Een natuurlijk gevolg van deze opname zal zijn dat de verslaafde zal afkicken. Niet omdat hij daartoe vanuit een of ander behandelingsplan wordt gedwongen, maar simpelweg omdat hem geen drugs of vervangende stoffen worden aangeboden. Alcoholische criminelen of seksuele delinquenten geven wij toch ook niet de door hen begeerde middelen om hun onthoudingsverschijnselen te bestrijden? Tegen het feit dat ook drugsverslaafde criminelen op deze manier in de gelegenheid worden gesteld van negatieve ervaringen te leren, bestaan mijns inziens geen overwegende bezwaren. Wanneer een overheid van mening is dat ook een door verslaving ingegeven criminaliteit niet getolereerd kan worden, dan is het minste wat zij kan doen de betrokken verslaafden te confronteren met de negatieve consequenties van hun gedrag. Daarbij komt dan nog dat dit afkickproces en de daarop volgende periode dat men drugsvrij is, een soort basisvoorwaarde is waaraan voldaan moet worden wil de betrokken patiënt tot een weloverwogen antwoord kunnen komen op de vraag of hij wel of niet een behandeling wil ondergaan.

Figuur 3: Door de samenleving gehanteerde beïnvloedingsmechanismen

- klassieke conditionering → gewetensvorming
- operante conditionering
 - via straffen
 - via belonen
- groepspressie
- sociale controle
- strafrechtelijke benadering

Justitie, de vroegdelinquent en de effectiviteit van sancties

De bekende rechtsgeleerde Grotius – Hugo de Groot voor zijn vrienden – schreef eeuwen geleden reeds: 'Wij straffen niet omdat er gezondigd is, maar omdat er niet meer gezondigd worde'. Wat is er thans nog van deze uitspraak overgebleven? Niet meer dan de eerste drie woorden. Wie namelijk de gigantische stijging van de criminaliteit – daarbij inbegrepen de verborgen criminaliteit – afzet tegen de voortdurende daling van het ophelderingspercentage en het stelselmatig teruglopen van het aantal gepakte daders dat uiteindelijk nog wel onherroepelijk veroordeeld wordt, moet welhaast tot de conclusie komen dat we eigenlijk niet meer straffen. Justitie is haar lijfspreuk dat de straf een ultimum remedium is, wel heel letterlijk gaan nemen. Kijken we daarbij nog naar de effectiviteit van die sancties, dan ware het beter van een ultimum medium te spreken. De straf is haar status van remedie inmiddels wel kwijtgeraakt. Dat geldt zeker voor de vroegdelinquent, maar dat is, zoals nog zal blijken, wel begrijpelijk.

In figuur 3 hebben we schematisch weergegeven via welke mechanismen een samenleving probeert haar leden op het in haar ogen rechte pad te houden. Het effect van deze mechanismen hangt grotendeels af van twee factoren en wel:

- het vermogen van de betrokkenen verijdingsgedrag te leren en daarmee hun gevoeligheid voor sancties;
- de mate waarin de betrokkenen gevoelens van verbondenheid kunnen ontwikkelen met de hen omringende instituties verantwoordelijk voor hun socialisatie (het ouderlijk huis, de school, de kerk, de samenleving, enzovoort). Het is namelijk vanwege deze gevoelens van verbondenheid dat de betrokkenen bereid zijn bepaalde dingen na te laten.

Met haar manier van straffen doet Justitie in principe eveneens een beroep op deze eigenschappen.

In het voorgaande hebben we laten zien dat de vroegdelinquent van kinds af aan al weinig gevoelig is geweest voor negatieve sancties en dat er bij hem geen sprake is van het ontwikkelen van gevoelens van emotionele verbondenheid met zijn omgeving. Het is dan ook inderdaad niet zo verwonderlijk dat Justitie eveneens weinig succes heeft met haar poging het gedrag van de vroegdelinquent via straffen te beïnvloeden. De basis daarvoor ontbreekt immers!

Helpt straffen hier dan helemaal niet? Dat hangt natuurlijk af van wat je onder helpen verstaat. In de criminologische literatuur wordt dit begrip vaak, ten onrechte, beperkt tot één aspect ervan, namelijk de speciale preventie. Straffen hebben – vergelijk de bekende strafdoelen – echter meer functies. Zij kunnen bijvoorbeeld ook de vergeldingsbehoefte dienen en waar het de vrijheidsstraf betreft, de beveiliging van de maatschappij. Dat zijn volstrekt legitieme doeleinden, ook al zijn dit soort gedachten niet overal even populair. Bij het ontwikkelen van een straftoemtingsbeleid mag men zich dan ook zeker niet beperken tot één aspect van het straffen: het speciaal preventieve effect dat er vanuit kan gaan.

Overigens is ook in wetenschappelijke zin het laatste woord nog niet gesproken over de vraag of straffen nu wel of niet effectief zijn. Voorlopig stellen wij ons op het standpunt dat je deze vraag niet generaliserend met ja of nee kunt beantwoorden. Of straffen helpt, hangt mede af van het *type dader* waarmee we te maken hebben. De vroegdelinquent zal bijvoorbeeld moeilijker te beïnvloeden zijn dan de adolescent die pas op latere leeftijd, samen met een groep jongeren, een delict pleegt.

Justitiële omstandigheden spelen hier eveneens een rol, waarbij wij dan denken aan de bekende factoren zoals strafverwachting, pakkans, straffkans en de snelheid en zekerheid van executie. Zolang het justitiële beleid van dien aard is dat de gemiddelde burger wel het gevoel moet krijgen dat het met het risico van bestraft te worden zo'n vaart niet loopt, mag men weinig heil van straf en strafdreiging verwachten.

Ook het feit dat wel of niet bestraft worden steeds meer gaat afhangen van de betrokken justitiële capaciteit werkt hier contraproductief. Het werkt wat wij zouden willen noemen de *nieuwe rechtsongelijkheid* in de hand: verkeersdelicten, zoals foutief parkeren, door rood licht rijden zonder het verkeer gehinderd te

hebben, enzovoort, worden wel bestraft, maar bij ernstige zaken zoals bijvoorbeeld mishandeling of andere vormen van geweldpleging blijft een proces-verbaal steeds meer achterwege. De justitiële afhandeling van zo'n misdrijf kost het apparaat te veel tijd. Een dergelijk beleid tast het rechtsgevoel van de burger aan en werkt uitholling van de normen in de hand. Onder die omstandigheden schermen met strafdreiging, tast de geloofwaardigheid van de Justitie nog meer aan.

Tenslotte is hier ook de vraag van belang wat men onder het helpen van straffen verstaat. We wezen er reeds op dat hier meer in het geding is dan de speciale preventie.

De vraag of straffen helpen, kent dus vele kanten die slechts zeer ten dele in het tot nu op dit gebied verrichte onderzoek aan de orde zijn geweest. Wanneer men desondanks tot absolute uitspraken wil komen, dan zegt dat waarschijnlijk meer van de ideologie die men aanhangt, dan van het onderwerp zelf.

Nogmaals de vroegdelinquent

Wat doen we met de vroegdelinquent? Waar het hier om een categorie hardnekkige recidivisten gaat is het duidelijk dat straffen hier geen speciaal preventief effect meer heeft. Hetzelfde geldt in feite voor de niet-justitiële aanpak. Wie in de gelegenheid is geweest kennis te nemen van dit type delinquent weet dat zij vaak een lange kinderbeschermingsgeschiedenis achter de rug hebben met alle daarbij behorende socio-en psychotherapeutische benaderingen. Ook in dat opzicht hebben zij zich als een resistente groep gemanifesteerd. Zolang hierin nog geen verandering optreedt, rest Justitie mijns inziens nog maar één middel ter beveiliging van de samenleving. Dit is: langere vrijheidsstraffen. Wel zal tegelijkertijd het onderzoek naar de achtergronden van het criminele gedrag van deze jongeren voortvarend ter hand genomen moeten worden. Daarbij zal mijns inziens moeten worden uitgegaan van een medisch model, dat gebaseerd is op de gedachte dat mens en omgeving in voortdurende wisselwerking met elkaar staan. (Buikhuisen, 1985)

Tevens zal meer aandacht moeten worden besteed aan vroegtijdige signalering van kinderen die aan het hierboven geschetste profiel van de vroegdelinquent voldoen. Consultatiebureaus voor kleuters, schoolart-

sen, observatiete huizen in de kinderbescherming kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Hoe vroeger hier een juiste diagnose kan worden gesteld, hoe meer tenminste de door ons beschreven secundaire gevolgen van dit syndroom kunnen worden voorkomen. De schade met betrekking tot de ontwikkeling van hun persoonlijkheid en emotionaliteit kan daardoor beperkt blijven, terwijl hun educatieve ontplooiingskansen hierdoor sterk zouden worden vergroot. Dit alles tezamen zal ook een gunstige invloed uitoefenen op het door hen aan de dag te leggen gedrag en daarmee uiteindelijk de bestrijding van de criminaliteit dienen.

Zolang onze samenleving, met overigens goede bedoelingen, een dergelijke stap nog niet wil zetten, zal zij de consequenties daarvan moeten dragen. Tot de groep slachtoffers moet dan ook de vroegdelinquent worden gerekend. Hij is namelijk het uiteindelijke kind van de rekening van het beleid dat tot nu toe wordt gevoerd.

Slotwoord

We begonnen dit artikel met een woord vooraf. Daarin stelden we dat ons verhaal ook nog een moraal zou hebben. In essentie luidt onze boodschap dat je niet ongestraft crimineel gedrag onbestraft kunt laten. Wie tegen deze regel zondigt, zondigt tegen de basiswet uit de gedragskunde dat ons gedrag uiteindelijk bepaald wordt door de consequenties die het voor ons heeft. Men kan zich afvragen waarom Justitie deze ('grond')wet steeds meer is gaan negeren. De oorzaak hiervan moet mijns inziens niet zo zeer gezocht worden in twijfels over de juistheid ervan, maar in het feit dat ook het doen en laten van het Ministerie van Justitie steeds meer door economische motieven wordt ingegeven. Wel of niet vervolgen wordt dan een kwestie van kosten en baten. Van een beleid dat steeds meer op economische motieven gaat steunen zijn wij geen principieel tegenstander. Onze bezwaren richten zich tegen het feit dat:

- dit Ministerie de verkeerde 'economen' aantrekt;
- dit Ministerie weinig creatief is in het uitdenken van kostenbesparende procedures in de strafrechtspleging;
- dit Ministerie zich onvoldoende realiseert dat straffen ook een batig saldo op kunnen leveren;

- dit Ministerie weinig creatief is in het bedenken van kostenbesparende sancties;
- kortom: dit Ministerie op een weinig doordachte manier Vrouwe Justitia door Mr. Mercurius heeft vervangen.

Noten

¹ Voor een meer uitgebreide behandeling van dit onderwerp verwijs ik naar W. Buikhuisen en S.A. Mednick (eds.): *Explaining Criminal Behaviour*, E.J.Brill, Leiden, 1988, p. 27-51.

² Voor een verdere uitwerking van dit thema: zie W. Buikhuisen: *Beïnvloedbaarheid vanuit biopsychologisch perspectief*, in: O. Wiegman en H.A.M. Wilke (eds.): *Macht en Beïnvloeding*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1987, p. 97-115.

Literatuurlijst

Ax, A.F. and J.L. Bamford

Validation of psychophysiological test of aptitude for learning social motives.

Psychophysiology, nr. 5, 1968, blz. 316-322.

Berman, A. and A. Siegal

A neuropsychological approach to the etiology, prevention and treatment of juvenile delinquency.

In: *Child personality and psychopathology; Current topics*; ed. by A. Davids. New York, John Wiley and Sons, 1976.

Boddy, J., A. Carver and K. Rowley

Effects of positive and negative verbal reinforcement on performance as a function of extraversion-introversion: some tests of Gray's theory.

Personality and individual differences, 7e jrg., nr. 1, 1986, blz. 81-88.

Buikhuisen, W.

Kriminaliteit.

Deventer, Kluwer, 1985.

Buikhuisen, W. and S.A. Mednick

Explaining criminal behaviour.

Leiden, Brill, 1988.

Cloward, R.A. and L.E. Ohlin

Delinquency and opportunity: a theory of delinquent gangs.

New York, The Free Press, 1960.

Eysenck, H.J.

Crime and personality.

London, Routledge & Kegan Paul LTD, 1964.

Gray, J.A.

Elements of a Two-Process Theory of Learning.

London, Academic Press, 1975.

Gray, J.A.

The psychology of fear and stress.

New York, McGraw-Hill Book Company, 1978.

Gray, J.A.

The neuropsychology of anxiety.

Oxford, Clarendon Press, 1982.

Hare, R.D., J. Frazelle and D.N.

Cox

Psychopathy and physiological responses to treat of an aversive stimulus.

Psychophysiology, nr. 15, 1978, blz. 165-172.

Hirschi, T.

Causes of delinquency.

Los Angeles, University of California Press, 1969.

Hirschi, T.

Crime and the family.

In: *Crime and public policy*; ed. by J.Q. Wilson.

California, ICS Press, 1983.

Miller, W.B.

Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency.

Journal of social issues, nr. 14, 1958, blz. 5-19.

Olds, J.

Drives and reinforcements; behavio-

ral studies of hypothalamic functions.

New York, Raven Press, 1977.

Praag, H.M. van

Psyche aan banden.

Amsterdam, De Erven Bohn, 1974.

Tharp, V.K., I. Maltzman, K.

Syndulko and E. Ziskind

Autonomic activity during anticipation of an aversive tone in non-institutionalized sociopaths.

Psychophysiology, nr. 17, 1980,
blz. 123-128.

Wilson, J.Q. and R.J. Herrnstein

Crime and human nature.

New York, Simon and Schuster,
1985.

Wolfgang, M.E. and F. Ferracuti

The subculture of violence.

London, Tavistock, 1967.

Yeudall, L.T., D. Fromm-Auch and

P. Davies

Neuropsychological impairment of persistent delinquency.

Journal of nervous and mental
disease, 170e jrg., nr. 5, 1982, blz.
257-265.